

УДК 658.3.07

DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.3>**Жосан Г.В.**

кандидат економічних наук, доцент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет,
м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3577-6701>

Хірса І.М.

асистент,
Херсонський державний аграрно-економічний університет,
м. Кропивницький
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2917-5918>

Zhosan Hanna, Khirsa Iryna

Kherson State Agrarian and Economic University, Kropyvnytskyi

ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

FEATURES OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE

Мета статті полягає в дослідженні особливостей та умов функціонування бізнесу в Україні під час воєнного стану. Проаналізовано опитування Mastercard підприємців всієї України. Встановлено, що майже 50% компаній зазнали змін з 24 лютого 2022 року. При цьому 79% респондентів значно скоротили обсяги бізнесу, 19% працюють на довоєнному рівні, і лише 2% зуміли збільшити обороти. Доведено, що, залежно від сфери діяльності збитки від війни кардинально відрізняються, а можливість переїзду підприємства чи його окремого підрозділу варіюється від переїзду за 2 дні (як, наприклад, офіс ІТ-компанії) до повної неможливості переміщення і, як наслідок, втрата основних фондів (металургійні заводи). Держава визначила підприємства (та їх відокремлені підрозділи), допомога в переміщенні яких є пріоритетною – це стратегічно важливі підприємства та підприємства, які виробляють товари першої необхідності (хліб та інші продукти харчування, питну воду, одяг тощо) для задоволення потреб цивільного населення, військових та територіальної оборони. Проте на практиці заявку на допомогу може подати та отримати будь-яке підприємство, оскільки кожне з них сприяє підтримці економіки, тому важливо для держави.

Ключові слова: підприємництво, бізнес, воєнний стан, Україна.

The purpose of the article is to study the peculiarities and conditions of business operation in Ukraine during the martial law. The Mastercard survey of entrepreneurs from all over Ukraine was analyzed. It has been found that almost 50% of companies have undergone changes since February 24, 2022. At the same time, 79% of respondents significantly reduced their business volumes, 19% are working at the pre-war level, and only 2% managed to increase turnover. It is proved that, depending on the field of activity, war losses differ radically, and the possibility of moving an enterprise or its individual division varies from moving in 2 days (such as the office of an IT company) to the complete impossibility of moving and, as a result, the loss of fixed assets (metallurgical plants). The state has identified enterprises (and their separate subdivisions), whose relocation assistance is a priority – these are strategically important enterprises and enterprises that produce essential goods (bread and other food products, drinking water, clothing, etc.) to meet the needs of the civilian population, the military and territorial defense. However, in practice, any enterprise can submit and receive an application for assistance, since each of them contributes to the support of the economy, therefore it is important for the state. In the conditions of war, everyone must work on their front and contribute to ensuring the country's economy. Unfortunately, part of the business located in the zones of active hostilities is forever lost, blocked, looted. But the rest can relocate, save (and partially provide) jobs and thus ensure their own solvency, the solvency of the population and ensure income to the state budget. But in any case,

it is necessary to keep a cool mind and take measures aimed at the liquidation or relocation of the enterprise or its separate division. After all, in any case, the war will end with the victory of Ukraine and the post-war period will require actions aimed at bringing business into compliance with the requirements of current legislation.

Key words: *entrepreneurship, business, martial law, Ukraine.*

Постановка проблеми. Економічний фронт держави під час війни є одним із питань, забезпечення якого сприяє поповненню бюджету та збереженню платоспроможності населення. Десять місяців війни вдарили по кожному бізнесу в Україні та завдали збитків державі на сотні мільярдів доларів. Але економіка країни має працювати в будь-яких умовах. Тому Уряд затвердив і ввів у дію Програму тимчасового переміщення підприємств із регіонів, які постраждали під час війни. Зокрема, зазначається, що українські підприємства, які знаходяться в зоні активних бойових дій, можуть отримати державну допомогу в перенесенні своїх потужностей у західні регіони України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені досліджують проблеми розвитку підприємництва країни, визначають найбільш перспективні напрями його підтримки, чинники розвитку та впливу на формування грошових потоків. Ці питання розглядають у своїх роботах провідні вчені: К.Г. Антонюк [3], В.П. Головащенко [4], Р.В. Грінченка [5], Л.Л. Лазебник [2], П.В. Пашко [2], І.В. Трейлер [6], А.В. Сидорова [4] та ін. Проте питання особливостей функціонування бізнесу в умовах турбулентного зовнішнього та внутрішнього середовища, нестабільності та воєнного стану не достатньо вивчені та потребують нагального уточнення з метою підтримки вітчизняного бізнесу та подальшого відновлення країни.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні особливостей та умов функціонування бізнесу в Україні під час воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Згідно з опитуванням Mastercard [1], понад 60% українських підприємств, незважаючи на важкі часи, продовжують свою діяльність. Понад 90% тих, кого бойові дії в країні змусили припинити роботу, готові її відновити. Проте близько половини респондентів впевнені, що відновлення займе від 1 до 3 років.

79% респондентів значно скоротили обсяги бізнесу, 19% працюють на довоєнному рівні, і лише 2% зуміли збільшити обороти.

Майже 50% компаній зазнали змін з 24 лютого (рис. 1).

56% підприємств сказали, що їм потрібні нові замовлення та ринки збуту, 33% не мають грошей на подальший розвиток, 23% хочуть вирішити труднощі з логістикою.

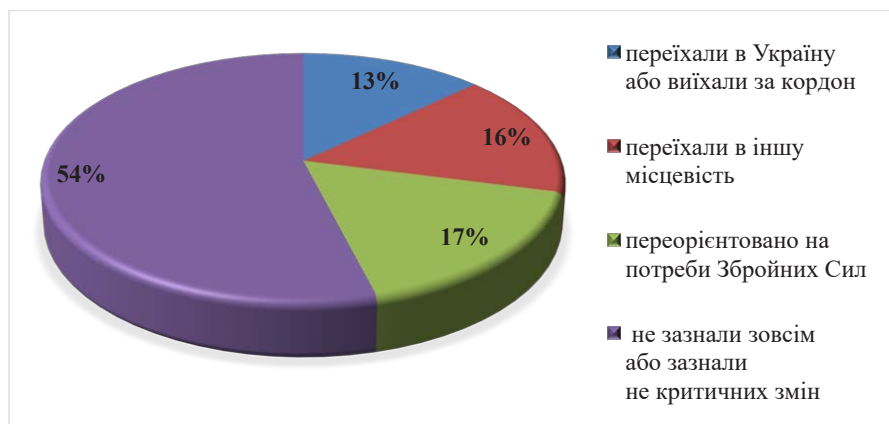

Рис. 1. Відсоткове співвідношення змін, що зазнали компанії України після 24 лютого 2022 року

Залежно від сфери діяльності збитки від війни кардинально відрізняються, а можливість переїзду підприємства чи його окремого підрозділу варіюється від переїзду за 2 дні (як, наприклад, офіс ІТ-компанії) до повної неможливості переміщення і, як наслідок, втрата основних фондів (металургійні заводи).

Держава визначила підприємства (та їх відокремлені підрозділи), допомога в переміщенні яких є пріоритетною – це стратегічно важливі підприємства та підприємства, які виробляють товари першої необхідності (хліб та інші продукти харчування, питну воду, одяг тощо) для задоволення потреб цивільного населення, військових та територіальної оборони. Проте на практиці заявку на допомогу може подати та отримати будь-яке підприємство, оскільки кожне з них сприяє підтримці економіки, тому важливо для держави.

Заява подається в електронному вигляді безкоштовно. В обліковому записі компанії буде відображено статус заявки та осіб, які надають їй допомогу. Ви можете розраховувати на підтримку в пошуку приміщень для виробництва, цехів, лабораторій і т.д., в пошуку житла для співробітників, матеріально-технічного забезпечення обладнання та комунікації з владою муніципалітету, куди планується переїзд підприємства. Тут слід зазначити, що держава допомагає в рамках Програми в межах своїх можливостей, для чого додатково залучає сторонніх осіб. Сподіватися на ідеальне приміщення, недороге житло для співробітників, логістичні послуги «від дверей до дверей» не варто. Це значно легше задовольнить потреби, наприклад, швейного цеху при переїзді, ніж масштабного виробництва, яке потребує значно більших стандартних потужностей інженерних мереж і свого розташування в цілому. Крім того, витрати на переміщення великомасштабного виробничого обладнання можуть обійтися в кілька десятків тисяч доларів США навіть за державної допомоги.

Львівська область докладає найбільших зусиль для сприяння переміщенню підприємств, також приймає найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб. Львів та Львівська область в цілому також є привабливими для підприємців, оскільки місто в мирний час має досить високу кількість іноземних інвесторів, а близькість до кордонів ЄС дає можливість розширити бізнес на європейський ринок. Але відразу з вибором місця для переїзду виникають додаткові питання: особливості місцевості щодо безпечності розміщення певних виробництв, висока вартість оренди як для нежитлових приміщень (майстерень, лабораторій, відділів тощо), а також для оренди квартир для розміщення працівників, пошуку та залучення додаткових кваліфікованих працівників, оскільки найбільше з початком війни постраждали кадрові підприємства (багато працівників виїхали за кордон, добровільно вступили до лав територіальної оборони Збройних Сил України або були призвані на військову службу до лав Збройних Сил України). Бізнес та його організація вимагає повного розуміння всіх процесів: як організаційних, так і внутрішньофірмових, тому отримати суттєву допомогу за Програмою в її повному розумінні досить складно. У будь-якому випадку власникам бізнесу доведеться докласти чимало власних зусиль для реалізації такого кроку.

З огляду на це, близько половини власників бізнесу не бачать для себе підстав для переміщення всього підприємства або його окремого підрозділу, а тому вважають за необхідне його закрити.

Якщо підприємницьку діяльність необхідно припинити і немає об'єктивних підстав вважати, що приміщення та обладнання залишаться неушкодженими за весь час до закінчення війни, власники приймають рішення про ліквідацію підприємства або його відокремленого підрозділу. Для підприємств процедура, згідно із законом, досить тривала і в умовах війни не спрощена, але її започаткування одразу здешевить її утримання. Відокремленим підрозділам простіше, оскільки вони діють на підставі положення, прийнятого підприємством, а його ліквідація здійснюється на підставі рішення вищого органу або наглядової ради (якщо інше не передбачено його статутом), залежно від організаційно-правової форми юридичної особи.

Стосовно основних засобів підприємства слід зазначити, що якщо до припинення є можливість передати (продати, подарувати, зарахувати як задоволення вимог за зобов'язаннями тощо) основні засоби будь-яким юридичним та/або фізичним особам, варто це зробити, так як згідно процедури забрати їх власнику можна буде в кращому випадку через 2 місяці. В умовах війни термін надто тривалий, їх можна знищити, пошкодити або пограбувати.

Що стосується основних засобів відокремленого підрозділу, то вони будуть передані підприємству. Рішення про ліквідацію реєструється суб'єктом державної реєстрації (в умовах воєнного стану – незалежно від території його розташування та подання документів на реєстрацію. Важливо дотримуватись умов положення про відокремлений підрозділ. Якщо в положенні міститься умова про обов'язкове створення ліквідаційної комісії щодо проведення спеціальної ліквідаційної процедури, такі дії мають бути виконані в обов'язковому порядку. На законодавчому рівні такої вимоги немає, але на практиці є підприємства, які в положеннях про свої відокремлені підрозділи передбачають окремий (а часом і досить специфічний) порядок ліквідації підрозділу (наприклад, визначають обов'язковість проведення оглядів, інвентаризації технічного стану обладнання, систем тощо). Зазначені документи державному реєстратору не потрібні, однак їх наявність буде необхідна самому підприємству в подальшому.

Ліквідація підприємства припиняє договірні відносини, в тому числі оренди приміщень, обладнання, техніки тощо, тому необхідно повідомити про це свого орендодавця. Звісно, повернення повинно бути в належному стані, але якщо внаслідок бойових дій стан будь-якого з орендованого майна суттєво змінився в гіршу сторону або був знищений зовсім, підприємство має право не відшкодовувати його вартість орендодавцю, оскільки це сталося внаслідок незалежних від волі та дій/бездіяльності орендаря та внаслідок непереборної сили (воєнний стан, війна). Будь-які пошкодження, знищення повинні бути зафіксовані (по можливості за відсутності ризику для життя), підписані та скріплені печатками (за необхідності) уповноваженими особами, які здійснили такий запис. Зараз в Україні орендодавці здебільшого йдуть назустріч і не вимагають таких документів, однак, як розвиватиметься ситуація після перемоги України у війні, припустити досить складно, а тому краще, якщо вдасться здійснити такі дії.

У разі виникнення непоправних подій та руйнування внаслідок бойових дій заводу/цеху/лабораторії/відділення тощо на безпечній території України необхідно подати пакет документів для ліквідації підприємства чи його відокремленого підрозділу. Стає неможливим проведення інвентаризації вцілілого, пошкодженого та знищеного майна, основних засобів, обліку обставин пошкодження або знищення майна, і як наслідок, унеможлиблюється проведення дій із затвердження ліквідаційного балансу. Проте офіційний статус «у стані припинення» або «припинено» для відокремленого підрозділу згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань дозволить припинити фактичну діяльність та зняти з обліку в органах державної статистики, податкових органах, органах Пенсійного фонду України. Провести процедуру ліквідації на підприємстві в повному обсязі можна буде після закінчення бойових дій і в безпечний час.

Щодо трудових відносин у ліквідованому відокремленому підрозділі, то окрім КЗпП, слід звернути увагу також на Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». За загальними нормами при ліквідації відокремленого підрозділу працівник звільняється або переводиться на роботу на інше підприємство, в установу, організацію чи інший населений пункт хоча б разом з підприємством, установою, організацією, на що працівник повинен отримати письмову згоду. Враховуючи обмежений час спілкування, згода повинна містити конкретні дати та місцезнаходження закладу, до якого переводиться працівник. Крім того, на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість,

на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівнику за станом здоров'я лише для запобігання або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що становлять або можуть створити загрозу життю чи нормальним умовам життя людей, з оплатою праці за виконана роботи не нижче середнього заробітку за попередньою роботою. Додатково слід зазначити, що у разі виїзду працівника з України останній може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві (крім випадків примусового залучення до громадських робіт в умовах воєнного стану, залучення до роботи на об'єкти критичної інфраструктури).

Висновок. В умовах війни кожен має працювати на своєму фронті та робити свій внесок у забезпечення роботи економіки країни. На жаль, частина бізнесу, що знаходиться в зонах активних бойових дій, назавжди втрачена, заблокована, розграбована. Але решта може переселитися, зберегти (і частково забезпечити) робочі місця і таким чином забезпечити власну платоспроможність, платоспроможність населення та забезпечити надходження до державного бюджету. Але в будь-якому випадку необхідно зберігати холодний розум і вживати заходів, спрямованих на ліквідацію або переміщення підприємства чи його окремого підрозділу. Адже в будь-якому випадку війна закінчиться перемогою України і післявоєнний період вимагатиме дій, спрямованих на приведення бізнесу у відповідність до вимог чинного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Що відбувається з бізнесом у воєнний час – дослідження Mastercard. URL: <https://blog.portmone.com.ua/blog-portmone-com-ua-uk/chto-proishodit-s-biznesom-v-voennoe-vremya-issledovanie-mastercard>
2. Пашко П.В. та ін. Підприємництво в епоху глобальних трансформацій: виклики та перспективи розвитку : монографія. Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2019. 476 с.
3. Антонюк К.Г. Фактори інвестиційної привабливості туристичної сфери України. *Modern Economics*. 2019. Вип. 13. С. 168–173.
4. Головащенко В.П., Сидорова А.В. Сучасне бізнес-середовище України. URL: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=3.%09Головащенко+В.%E2%80%89П.%E2%80%89%2C+Сидорова+А.%>
5. Грінченко Р.В. Тенденції розвитку підприємництва в Україні. *Інтелект XXI*. 2019. № 3. С. 133–137.
6. Причепя І.В. Перспективи розвитку підприємництва в Україні за умов глобалізації та євроінтеграції. URL: <http://www.file:///D:/Documents/Downloads/2270.pdf>
7. Жосан Г.В., Кириченко Н.В. Менеджмент персоналу в умовах постпандемії та воєнного стану в Україні. *Таврійський науковий вісник. Серія Економіка*. 2022. Вип. 12. С. 48–54. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/245>
8. Zhosan Hanna, Khoroshko Anna. Diagnostic analysis of the relevance of doing business by young entrepreneurs in the post-pandemic COVID-19 period. *Таврійський науковий вісник. Серія Економіка*. 2022. Вип. 12. С. 54–61.

References:

1. Shcho vidbuvaietsia z biznesom u voiennyi chas – doslidzhennia Mastercard [What Happens to Business in Wartime – Mastercard Research]. Available at: <https://blog.portmone.com.ua/blog-portmone-com-ua-uk/chto-proishodit-s-biznesom-v-voennoe-vremya-issledovanie-mastercard>
2. Pashko P.V. ta in. (2019) Pidpriemnytstvo v epokhu hlobalnykh transformatsii: vyklyky ta perspektyvy rozvytku: monohrafiia [Entrepreneurship in the era of global transformations: challenges and development prospects]. Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, 476 p
3. Antoniyuk K.H. (2019) Faktory investytsiinoi pryvablyvosti turystychnoi sfery Ukrainy [Factors of investment attractiveness of the tourism sphere of Ukraine]. *Modern Economics*, vol. 13, pp. 168–173.

4. Holovashchenko V.P., Sydorova A.V. Suchasne biznes-seredovyshe Ukrainy [Modern business environment of Ukraine]. Available at: <https://www.google.com/search?client=firefox-b-d&q=3.%09Holovashchenko+V.%E2%80%89P.%E2%80%89%2C+Sydorova+A.%>
 5. Hrinchenko R.V. (2019) Tendentsii rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini [Trends in the development of entrepreneurship in Ukraine]. *Intelekt XXI*, no. 3, pp. 133–137.
 6. Prychepa I.V. Perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva v Ukraini za umov hlobalizatsii ta yevrointehratsii. [Prospects for the development of entrepreneurship in Ukraine under the conditions of globalization and European integration]. Available at: <http://www.file:///D:/Documents/Downloads/2270.pdf>
 7. Zhosan H.V., Kyrychenko N.V. (2022) Menedzhment personalu v umovakh postpandemii ta voiennoho stanu v Ukraini. [Personnel management in post-pandemic and martial law conditions in Ukraine] *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia Ekonomika*, vol. 12, pp. 48–54. Available at: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/245>
 8. Zhosan Hanna, Khoroshko Anna (2022) Diagnostic analysis of the relevance of doing business by young entrepreneurs in the post-pandemic COVID-19 period. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia Ekonomika*, vol. 12, pp. 54–61.
-